

บทความพิเศษ

เจษฎา มิ่งฉาย

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ 53000

ผู้เขียนหลัก อีเมล: chedsada@yahoo.com

บทคัดย่อ

จุดมุ่งหมายสำคัญของบทความนี้เพื่อ 1) เชื่อมโยงวิธีคิดและวิธีการทำงานของ
วิชาการรับใช้สังคมในสถาบันอุดมศึกษา และ 2) นำเสนอกระบวนการและวิธีเรียบเรียง
ผลงานวิชาการรับใช้สังคมเพื่อขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการ ผลงานวิชาการรับใช้สังคม
เป็นการทำงานของสถาบันอุดมศึกษาที่ใช้กรอบคิดทางวิชาการคือ Scholarship of
application ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งนี้โจทย์ควรต้องมาจากสังคมและผ่านการ
ออกแบบเพื่อแก้ไขหรือพัฒนาด้วยความเป็นวิชาการ ทำให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ
2 มิติ คือ ผลต่อสังคมและผลต่อแวดวงวิชาการ โดยมีเป้าหมายเพื่อการแก้ปัญหาและสร้าง
องค์ความรู้ นอกจากนี้สามารถนำผลการทำงานวิชาการรับใช้สังคมไปใช้ประโยชน์ทาง
วิชาการ โดยการขอกำหนดตำแหน่งได้ทั้งระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และ
ศาสตราจารย์ โดยเขียนเรียบเรียงผลงานในรูปแบบ 7 หัวข้อตามเกณฑ์ อย่างไรก็ตามคุณค่า
ที่สำคัญของงานวิชาการรับใช้สังคมคือ การสร้างการเรียนรู้และพื้นที่เรียนรู้ให้กับสถาบัน
อุดมศึกษาและชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาและการยกระดับในมิติ
ต่าง ๆ รวมทั้งการพัฒนาอาจารย์ให้มีบทบาทเป็นนักวิชาการผู้ปฏิบัติเป็น และสร้างคนใน
ชุมชนให้เป็นนักปฏิบัติการณ์ผู้มีความเป็นวิชาการ

คำสำคัญ:

ผลงานวิชาการรับใช้สังคม
มหาวิทยาลัยพันธกิจสัมพันธ์
นักวิชาการผู้ปฏิบัติเป็น
นักปฏิบัติการณ์ผู้มีความเป็นวิชาการ

Special Article

Chedsada Mingchai

Uttaradit Rajabhat University, Muang District, Uttaradit Province, 53000 Thailand

Corresponding author's E-mail: chedsada@yahoo.com

Abstract

The central objective of this article is to discuss 1) a link between thinking and working approaches to socially-engaged scholarship in higher education institutions; and 2) the collective process of producing a socially-engaged academic work for an academic title application. Socially-engaged scholarship is an academic service delivered by universities under the framework of Scholarship of Application through participatory approaches. The academic service should be scholarly designed based on the needs of the society for solution or betterment, with the aim to achieve two concurrent changes: social and academic contributions. Apart from the goals of providing solutions and creating a body of knowledge, a socially-engaged work can be academically exploited in publication for tenure at the assistant professor, associate professor, professor levels. The publication shall be structured in seven sections as prescribed in the criteria. However, the utmost significance of socially-engaged scholarship is preferably placed on providing learning opportunities and establishing mutual learning spaces between the university and the community in solving problems and promoting multifaceted developments as well as empowering university instructors to be 'practicing scholars' and community residents to be 'scholarly practitioners'.

Keywords:

Socially-engaged scholarship
Engagement university
Practicing scholars
Scholarly practitioners

เกริ่นนำ

ผลงานวิชาการรับใช้สังคม (Socially-engaged scholarship) ที่ผ่านการรับรู้กันในแวดวงอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษามีด้วยกัน 2 ความหมาย โดยความหมายแรกจะเป็นมุมมองภาพกว้างเชิงกระบวนการ คือ การทำงานวิชาการตามพันธกิจของอุดมศึกษาแห่งนั้น ไม่ว่าเป็นการจัดการศึกษา การวิจัย การบริการวิชาการ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม หรืองานด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ที่ได้ทำร่วมกับกลุ่มเป้าหมายด้วยการใช้วิชาการหรือการใช้ความรู้ตามศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ ซึ่งจะเกิดประโยชน์ทางตรงกับกลุ่มเป้าหมายนั้น ไม่ว่าเป็น เกษตรกร ผู้สูงอายุ กลุ่มชุมชน กลุ่มอาชีพ หรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ ซึ่งดูเป็นเหตุและเป็นผลของการมีสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่นั้น กับอีกความหมายหนึ่งที่ดูเหมือนจะมีความเฉพาะเจาะจงกว่าความหมายแรกคือ การกำหนดให้ผลงานวิชาการรับใช้สังคมเป็นส่วนหนึ่งของผลงานทางวิชาการ ที่สามารถนำมาใช้ในการกำหนดตำแหน่งทางวิชาการของอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาได้ ไม่ว่าเป็นระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ หรือศาสตราจารย์ โดยจะมีรูปแบบการเขียนเรียบเรียงที่แตกต่างจากการเขียนหนังสือหรือตำราวิชาการโดยทั่วไป แต่ถ้ามองในมุมของผู้รับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากผลงานวิชาการรับใช้สังคมในความหมายนี้จะเกิดประโยชน์ทางตรงแบบปัจเจกคือ ตัวอาจารย์ผู้นำมาขอตำแหน่งทางวิชาการนั่นเอง

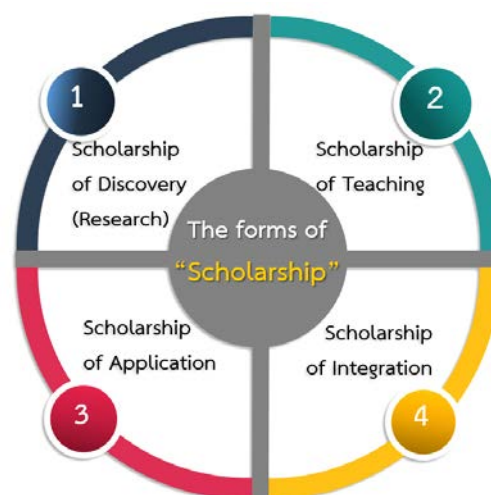
อย่างไรก็ตามในความเห็นของผู้เขียนอยากเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นในความหมายที่หนึ่งมาเป็นลำดับแรก แล้วหากประโยชน์ที่สองจะตามมาเพื่อการสร้างเสริมความเข้มแข็งในการทำงานวิชาการ ก็ดูเป็นธรรมชาติดีกว่าการที่จะเกิดประโยชน์ในทางกลับกัน ดังนั้นการจะทำให้ประโยชน์ทั้งสองอย่างเกิดขึ้นได้อย่างสัมพันธ์เป็นเหตุและผล มีความจำเป็นที่อาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาควรที่จะเรียนรู้เพื่อออกแบบกลไกการทำงานเพื่อให้เข้าใจถึงวิธีคิดและวิธีการทำงานวิชาการรับใช้สังคม กระบวนการขอตำแหน่งทางวิชาการและการเขียนเรียบเรียง เพื่อให้ผลงานเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคมดังเช่นชื่อผลงาน โดยจุดมุ่งหมายของบทความนี้เพื่อ 1) เชื่อมโยงวิธีคิดและวิธีการทำงานของวิชาการรับใช้สังคมในสถาบันอุดมศึกษา และ 2) นำเสนอกระบวนการและวิธีเรียบเรียงผลงานวิชาการรับใช้สังคมเพื่อขอตำแหน่งทางวิชาการดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไป

ส่วนที่ 1

วิธีคิดของวิชาการรับใช้สังคม

ก่อนที่จะลงไปในรายละเอียดวิธีคิดของวิชาการรับใช้สังคมนั้น เราควรทำความเข้าใจกรอบคิดเรื่องความเป็นวิชาการใน

ระดับสากลที่ศาสตราจารย์ Ernest L. Boyer ได้เขียนงานวิชาการเรื่อง Scholarship reconsidered: Priorities of the professoriate (Boyer, 1990) โดยข้อเขียนนี้ได้ระบุถึงความรู้ที่สามารถสร้างขึ้นได้จากการวิจัย การเรียนการสอน การฝึกปฏิบัติ ฯลฯ ซึ่ง Boyer ได้จำแนกความเป็นวิชาการไว้ 4 ประเภทด้วยกัน คือ ประเภทแรก Scholarship of discovery ประเภทที่สอง Scholarship of teaching ประเภทที่สาม Scholarship of application และประเภทที่สี่ Scholarship of integration ตามลำดับ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบคิดเรื่องความเป็นวิชาการ (Boyer, 1990)

ขณะที่มุมมองของนักวิชาการในประเทศไทย อาทิเช่น ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง, ศ.ดร.วิจารณ์ พานิช, รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ และ รศ.ดร.อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ ได้เพิ่มเติมมุมมองความเป็นวิชาการจากแนวคิดของ Boyer ไว้ที่น่าสนใจ เช่น ในความเป็นวิชาการประเภทแรก Scholarship of discovery หรือเรารู้จักกันดีในการวิจัยเพื่อการค้นพบความรู้ใหม่ ซึ่งมีพัฒนาการต่อเนื่องมายาวนาน มีเกณฑ์คุณภาพที่ใช้ในการกำกับ มีชุมชนทางวิชาการที่ใช้ประโยชน์ของความรู้ มีสื่อกลางที่เป็นวารสารทางวิชาการต่าง ๆ มากมาย และยังมีโครงสร้างคนรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง แต่สิ่งที่ควรขยายกรอบจากการค้นพบความรู้สากล (Cosmopolitan discovery) ไปสู่การค้นพบความรู้ที่เชื่อมโยงกับสังคมท้องถิ่น (Local discovery) โดยมีสิ่งที่ต้องการสนับสนุนเพิ่มเติม เช่น เกณฑ์คุณภาพของผลงานในลักษณะนี้ วารสารวิชาการ ระบบพิจารณาตำแหน่งทางวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญงานการเชื่อมโยงความรู้กับท้องถิ่น ทั้งนี้มีเป้าหมายที่สำคัญคือ การสร้างนักวิจัยที่คลุกคลีกับสังคม (Engaged researcher) ให้มากขึ้นนั่นเอง

สำหรับประเภทที่สอง Scholarship of teaching ในความหมายของวิชาการประเภทนี้คือ การใช้การสอนและการเรียนรู้เป็นหัวข้อศึกษาวิจัย เช่น การเรียนรู้เรื่องนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร ภายใต้เงื่อนไขอะไร? มีปัจจัยอะไรเกี่ยวข้อง? จะวัดผลได้อย่างไร? เงื่อนไขเหล่านี้ อาจแตกต่างกันตามสาขาวิชาและภารกิจของแต่ละสถาบัน

อุดมศึกษา ดังนั้นจึงต้องพิจารณาโดยผู้รู้ในสาขานั้นร่วมกับงานวิจัยทางครุศาสตร์หรือศึกษาศาสตร์ โดยเป้าหมายของความเป็นวิชาการประเภทนี้คือ อาจารย์ผู้เป็นนักวิชาการ (Scholarly teacher) ส่วนประเภทที่สาม Scholarship of application ใช้การผสมผสานความเชี่ยวชาญ (Sharing of expertise) ระหว่างผู้มีความรู้ทางวิชาการกับผู้ใช้ ในลักษณะความร่วมมือ (Collaboration) แบบสองทาง (Kaewthep, 2016a) ประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหา โดยต้องมีผลงานที่สื่อสารให้ผู้เชี่ยวชาญในวงการนั้น (Peer) วิเคราะห์วิจารณ์ ถกเถียงกันได้ สำหรับงานวิชาการประเภทนี้เป้าหมายสำคัญคือ นักวิชาการที่ปฏิบัติเป็น (Practicing scholar) และในประเภทความเป็นวิชาการประเภทที่สี่ Scholarship of integration ความเป็นวิชาการประเภทนี้จะมีการเชื่อมความรู้ระหว่างสาขาวิชาการที่สร้างความคิดและมุมมองในรูปแบบใหม่ เช่น การเชื่อมต่อข้ามศาสตร์ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรค Covid-19 (Opatpatanakit, 2021) ในชุดความรู้เรื่องการจัดการการแพร่ระบาดของโรค Covid-19 จำเป็นต้องใช้ชุดความรู้และความเป็นวิชาการที่หลากหลาย เช่น ความรู้ด้านการรักษาผู้ติดเชื้อ ความรู้ด้านการป้องกันตัวของบุคลากรด่านหน้า ความรู้ด้านวัคซีนและการฉีดวัคซีน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประชาชน ความรู้ด้านการจัดการระบบโลจิสติกส์อุปกรณ์การแพทย์หรือการขนย้ายผู้ป่วย การจัดการระบบโรงพยาบาลสนาม ความรู้ด้านการกักตัว เช่น Home isolation, Community isolation หรือความรู้ด้านการสื่อสารกับสังคม เป็นต้น

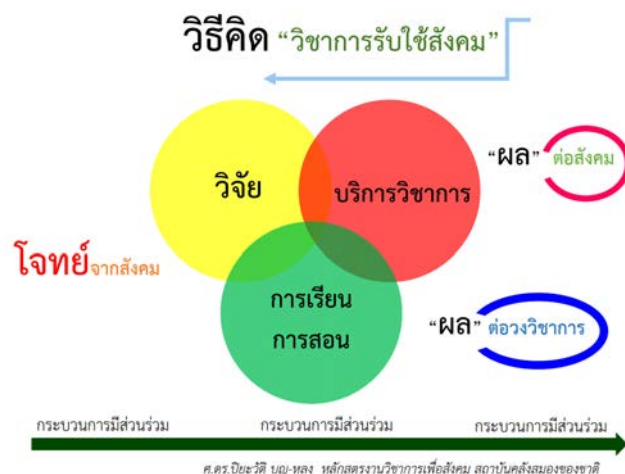
จากประเภทของความเป็นวิชาการข้างต้น ที่ดูจะสอดคล้องกับงานวิชาการรับใช้สังคมตามนัยยะของบทความนี้คือ Scholarship of application ที่มีได้หมายถึงเฉพาะการบริการวิชาการของคณาจารย์จากสถาบันอุดมศึกษาให้แก่กลุ่มเป้าหมายเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงความเชื่อมโยงระหว่างความแม่นยำและความเชี่ยวชาญเชิงศาสตร์กับผลที่เกิดขึ้นจากการใช้ศาสตร์นั้น ๆ ด้วย และที่สำคัญผลที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องสามารถแลกเปลี่ยนหรือประเมินโดยผู้ร่วมวงการได้ (Boyer, 1990; Opatpatanakit, 2014) หรือเราอาจเรียกคนกลุ่มนี้ว่าเป็นนักวิชาการผู้ปฏิบัติเป็น ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับคุณลักษณะอื่นเพื่อเติมเต็มความเป็นนักวิชาการรับใช้สังคมได้ เช่น การเป็นนักวิจัยที่มีคุณลักษณะคลุกคลีกับสังคม อาจารย์ผู้มีความรู้ทางวิชาการ และการใช้ชุดความรู้หรือความเป็นวิชาการที่เป็นคลังสมองให้กับชุมชนสังคม เพื่อเติมเต็มและสร้างนักวิชาการรับใช้สังคมให้กับสถาบันอุดมศึกษานั้นเอง

หากเรานำหลักการผสมผสานความเชี่ยวชาญระหว่างผู้มีความรู้ทางวิชาการกับเงื่อนไขในการใช้และกับผู้ใช้ มาสู่วิธีคิดของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยโดยใช้พันธกิจขององค์กรเป็นหลัก เราจะพบว่าวิธีคิดของวิชาการรับใช้สังคม (ภาพที่ 2) นั้นจะเริ่มจากการมีโจทย์ที่มาจากสังคมในหลากหลายมิติ ซึ่งสามารถเป็นได้ทั้งโจทย์การวิจัยหรือโจทย์ของการพัฒนา โดยส่งมายังอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน จากนั้นโจทย์ที่สำคัญจะผ่านกระบวนการแก้โจทย์ตามพันธกิจ เช่น ใช้การวิจัย

การบริการวิชาการ หรือการจัดการศึกษา ฯลฯ ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งโครงการวิจัยและการบริการวิชาการ ที่เห็นและคุ้นเคยมากในปัจจุบันเช่น โครงการยกระดับเศรษฐกิจและสังคมรายตำบล (U2T) โครงการยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏ กิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรมการยกระดับศักยภาพทรัพยากรมนุษย์เพื่อตอบโจทย์เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือโครงการวิจัยที่เน้นสร้างการเปลี่ยนแปลง (Change) ในพื้นที่ อาทิเช่น ชุมชนนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาขีดความสามารถของผู้ประกอบการ (Local enterprises) การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชนและสำนักท้องถิ่น การพัฒนาเมืองและกลไกการเติบโตใหม่ ฯลฯ เพื่อมุ่งหวังให้มหาวิทยาลัยเป็นกลไกการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาพื้นที่ และการเชื่อมต่อกลไกการพัฒนาระดับจังหวัดและเครือข่าย (Mingchai et al., 2019)

ซึ่งเมื่ออาจารย์ได้ดำเนินการไปแล้วก็จะเกิดผลในสองลักษณะคือ ผลที่เกิดขึ้นต่อสังคมและผลที่เกิดขึ้นต่อแวดวงวิชาการ ในลักษณะแรกจะเป็นผลที่โครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ ได้เข้าไปแก้ปัญหา ยกระดับศักยภาพ สร้างกลไกการตลาด สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ฯลฯ ผลในลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่และเห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ขณะที่ผลต่อแวดวงวิชาการนั้นเป็นผลที่ไม่สามารถปล่อยให้เกิดขึ้นโดยบังเอิญจากการทำโครงการได้ อาจารย์มีความจำเป็นที่ต้องออกแบบการได้มาซึ่งข้อมูลทางวิชาการให้ชัดเจน มีหลักการ แนวคิด และทฤษฎีของเรื่องนั้นรองรับ มีความสอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ซึ่งจำเป็นต้องนำกระบวนการนี้ไปเชื่อมโยงความเชี่ยวชาญเชิงศาสตร์และผลที่เกิดขึ้น

ในปัจจุบันยังมีอาจารย์จำนวนไม่น้อยมองว่า ผลที่เกิดจากการทำโครงการนั้น ๆ ที่ได้ไปแก้ปัญหา ยกระดับศักยภาพ สร้างกลไกการตลาด ฯลฯ คือผลงานวิชาการรับใช้สังคม ซึ่งในความเป็นจริงแล้วอาจยังไม่ถูกต้องมากนัก เหตุเพราะการทำงานยังต้องมีและใช้ความเป็นวิชาการเพื่อนำไปเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ดังนั้น

ภาพที่ 2 วิธีคิดของงานวิชาการรับใช้สังคม (Boon-Long, 2017)

ผลต่อแวดวงวิชาการจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกอันหนึ่งของงานวิชาการรับใช้สังคมที่ต้องเขียนให้เห็นถึงผลดังกล่าวให้ได้อย่างชัดเจน ดังนั้นวิธีคิดของงานวิชาการรับใช้สังคมจึงต้องการผลของเปลี่ยนแปลงทั้ง 2 ประเด็น และที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นกระบวนการได้มาซึ่งโจทย์ของพื้นที่ หรือกระบวนการแก้โจทย์หรือผลที่เกิดขึ้นก็ตาม ในทุกขั้นตอนนั้นจำเป็นต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วม และเมื่อครบองค์ประกอบเหล่านี้แล้วจึงจะเป็นวิธีคิดของวิชาการรับใช้สังคมนั่นเอง

ส่วนที่ 2

วิธีการทำงานวิชาการรับใช้สังคม

การทำงานวิชาการรับใช้สังคมนั้น มีอาจารย์หลายท่านได้พยายามสื่อสารและสอบถามผู้รู้เกี่ยวกับงานที่ทำว่าเป็นงานวิชาการรับใช้สังคมหรือไม่? ดูได้จากอะไร? และดูอย่างไร? โดยเบื้องต้นอาจารย์ที่ทำงานประเภทนี้จะเป็นลักษณะผสมผสานกันระหว่างงานวิชาการที่เป็นบทบาทของนักวิจัย กับงานพัฒนาที่เป็นบทบาทของนักพัฒนา เราอาจเรียกคนกลุ่มนี้ว่าเป็น “นักวิชาการประเภท Hybrid” ก็ได้ ลักษณะการทำงานแบบนี้จะไม่ได้มีสัดส่วนการผสมผสานที่เป็นกฎเกณฑ์ที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับประเด็นโจทย์นั้น ๆ ต้องการความรู้หรือการใช้ความรู้เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงระดับไหน และส่วนใหญ่แล้วงานวิชาการในลักษณะนี้จะเป็นสหวิทยาการ (Multi-disciplinary) ไม่ใช่วิชาการเดี่ยว (Single discipline)

แต่อย่างใด (Panich, 2013) ในสถานการณ์จริงเราอาจพบว่า มีอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาจำนวนไม่น้อยที่ได้ทุ่มเทการทำงานพัฒนา (นักพัฒนา) ในพื้นที่ต่อเนื่องและยาวนาน แต่ก็ขาดการผสมผสานความเป็นวิชาการ (นักวิจัย) ในตัวเอง ทำให้งานนั้นอาจยกระดับความรู้หรือสร้างการเปลี่ยนแปลงได้แบบมีข้อจำกัด ขณะเดียวกันเราอาจพบอาจารย์ที่ทำงานวิจัย (นักวิจัย) ในสถาบันอุดมศึกษาแบบทุ่มเทและมีความเข้มแข็งทางวิชาการอย่างมาก แต่ยังขาดมุมมองและการทำงานเพื่อการใช้ประโยชน์กับกลุ่มเป้าหมายหรือพื้นที่เป้าหมายเฉพาะ (นักพัฒนา) ทำให้งานมักถูกละเลยการใช้ประโยชน์ หรือใช้แล้วไม่สอดคล้องกับบริบท ดังนั้นวิธีการทำงานวิชาการรับใช้สังคมคือเชื่อมโยงผู้มีความรู้ทางวิชาการในสถาบันอุดมศึกษากับเงื่อนไขในการใช้และกับผู้ใช้ (User) ตามที่ Boyer ได้กล่าวไว้นั่นเอง

จากประเด็นข้างต้น ผู้เขียนได้หยิบยกงานเขียนของ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ (Kaewthep, 2017) ในเรื่องของเกณฑ์การพิจารณางานวิชาการรับใช้สังคม เพื่ออธิบายการจำแนกงานประเภท Scholarship of application และนำมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงของการทำงาน โดยเกณฑ์การพิจารณานั้น (ภาพที่ 3) จะเรียงไปตั้งแต่เป้าหมายของการทำงานวิชาการรับใช้สังคมที่ต้องแก้ปัญหาชุมชน และสร้างองค์ความรู้ใหม่ไปในคราวเดียวกัน ไม่สามารถเลือกทำเพียงเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่งได้ ขณะที่กระบวนการทำงานนั้นจำเป็นต้องใช้ชุมชนหรือพื้นที่เป้าหมายและความรู้เป็นตัวตั้งต้นในการทำงาน ทั้งนี้งานประเภทนี้จะมีมาตรฐานการทำงานที่เป็นเฉพาะของงานวิชาการรับใช้สังคม ที่ได้ประกาศใช้ครั้งแรกใน

วิธีการ “วิชาการรับใช้สังคม”

ภาพที่ 3 วิธีการของงานวิชาการรับใช้สังคม (Kaewthep, 2017)

ประกาศ ก.พ.อ. ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการแต่งตั้งให้บุคคลดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ (ฉบับที่ 9) พ.ศ. 2556 และยังคงใช้อยู่ในปัจจุบันตามประกาศ ก.พ.อ. พ.ศ. 2560 และ พ.ศ. 2563 ตามลำดับ

ทั้งนี้เกณฑ์เรื่องความรู้ที่ใช้ในการทำงานวิชาการรับใช้สังคมนั้น จำเป็นต้องใช้ประสบการณ์ในการปฏิบัติการจริงร่วมกับชุดความรู้ที่มาจากทฤษฎี แนวคิดและหลักการควบคู่ด้วยกัน โดยจุดเน้นในการทำงานวิชาการประเภทนี้จะสะท้อนจากงานที่ทำว่ามีกิจกรรมการแก้ปัญหาและกิจกรรมสร้างความรู้ปรากฏร่วมกันอย่างชัดเจน โดยจะใช้ประเด็นคำถามในการทำงานในเชิง How to? (ทำอย่างไร) และ Why? (ทำไมต้องทำ) ในคราวเดียวกันเพื่อสร้างวิธีการทำงานและเหตุผลที่ต้องทำเช่นนั้น หรือการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และเกณฑ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการทำงานที่ต้องปรากฏกับกลุ่มเป้าหมายของงานรวมทั้งเกิดประโยชน์ร่วมกับแวดวงวิชาการในคราวเดียวกันจากเกณฑ์เบื้องต้นทั้ง 7 เกณฑ์จะสามารถทำให้เราเข้าใจถึงวิธีการของงานวิชาการรับใช้สังคมได้ดีขึ้น

ส่วนที่ 3

กระบวนการขอตำแหน่ง ด้วยผลงานวิชาการรับใช้สังคม

นิยามของผลงานวิชาการรับใช้สังคม:

“ผลงานวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ส่งผลให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมโดยประจักษ์ต่อสาธารณะ ผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมนี้ต้องเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทางด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลายด้านเกี่ยวกับชุมชน วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม อาชีพ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง คุณภาพชีวิต หรือสุขภาพ หรือเป็นผลงานที่นำไปสู่การจดทะเบียนสิทธิบัตรหรือทรัพย์สินทางปัญญาในรูปแบบอื่นที่สามารถแสดงได้เป็นที่ประจักษ์ว่าสามารถใช้แก้ปัญหาหรือพัฒนาสังคม และก่อให้เกิดประโยชน์อย่างชัดเจน หรือสร้างการเปลี่ยนแปลงจากการตระหนักและการรับรู้ปัญหาและแนวทางแก้ไขของชุมชน”

จากนิยามของผลงานวิชาการรับใช้สังคมข้างต้น เป็นไปตามประกาศ ก.พ.อ. เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการพิจารณาแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ พ.ศ. 2560¹ และประกาศ ก.พ.อ. พ.ศ. 2563 ซึ่งในปัจจุบันสามารถใช้ได้ทั้ง 2 ฉบับ² ซึ่งใช้นิยามเดียวกัน โดยผู้ขอตำแหน่งต้องทำความเข้าใจในองค์ประกอบของนิยาม ซึ่งผู้เขียนเองจำแนกสาระสำคัญจากนิยามออกเป็น 3 ส่วนด้วยกันคือ

1) เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมโดยประจักษ์ต่อสาธารณะ ในส่วนนี้ผู้ขอตำแหน่งต้องสามารถอธิบายผลงานของตนเองที่อาจมาจากพันธกิจที่แตกต่างกัน เช่น จากผลงานวิจัย ผลงานบริการวิชาการ ผลงานพันธกิจสัมพันธ์ ผลงาน U2T ผลการดำเนินงานอุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผลการดำเนินงานโครงการ Talent mobility หรือผลงานอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ที่ชัดเจนและสามารถรับรู้ในภาพสาธารณะได้ 2) เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทางด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้าน ในนิยามส่วนนี้พูดถึงการเปลี่ยนแปลง (Change) ซึ่งมีได้บอกแค่เพียงเปลี่ยนแปลงอย่างไร แต่ควรสามารถชี้แจง วัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นให้ชัดเจน อาจเป็นมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ โดยเปลี่ยนแปลงเฉพาะมิติหรือหลายมิติก็ได้ และ 3) สามารถใช้แก้ปัญหาหรือพัฒนาสังคม ในส่วนนี้กำลังพูดถึงสิ่งที่ Pain point ของโจทย์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นก่อนที่เราจะเข้าไปดำเนินการแก้ไข (Before) และสิ่งเหล่านั้นได้ถูกแก้ไขหรือพัฒนาที่ดีขึ้นไปแล้วอย่างไร (After) ทั้งหมดคือสาระสำคัญตามนิยามของผลงานวิชาการรับใช้สังคม

ส่วนรูปแบบการจัดทำเอกสารตามที่ประกาศ ก.พ.อ. ทั้ง 2 ฉบับ ได้ระบุไว้มีลักษณะเดียวกันคือ การให้ผู้ขอตำแหน่งเรียงเรียงเป็นเอกสารประกอบด้วย 7 หัวข้อคือ 1) การวิเคราะห์สภาพการณ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น 2) การมีส่วนร่วมและการยอมรับของสังคมเป้าหมาย 3) การออกแบบหรือพัฒนาแนวคิดหรือกระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น 4) ความรู้หรือความเชี่ยวชาญที่ใช้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น 5) การคาดการณ์สิ่งที่จะตามมาหลังการเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นแล้ว 6) การประเมินผลลัพธ์โดยการติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และ 7) การสรุปแนวทางการธำรงรักษาหรือการไปขยายผลหรือการปรับปรุงพัฒนา

รูปแบบของผลงานวิชาการรับใช้สังคม:

จัดทำเป็นเอกสาร โดยมีคำอธิบาย/ชี้แจงโดยชัดเจน ประกอบผลงานนั้น เพื่อชี้ให้เห็นว่าเป็นผลงานที่ทำให้เกิดการพัฒนาเป็นประโยชน์ต่อสังคม มีความเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นและเกิดความก้าวหน้าทางวิชาการ หรือเสริมสร้างความรู้หรือก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสาขาวิชาหนึ่งหรือหลายสาขาวิชา และสามารถนำไปอ้างอิงได้ โดยต้องปรากฏเป็นที่ประจักษ์ในประเด็นดังต่อไปนี้

- 1) การวิเคราะห์สภาพการณ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
- 2) การมีส่วนร่วมและการยอมรับของสังคมเป้าหมาย

¹ประกาศ ก.พ.อ. พ.ศ. 2560 จะสามารถใช้เป็นหลักเกณฑ์ขอตำแหน่งทางวิชาการได้ถึงวันที่ 23 มิถุนายน 2565

²กรณีพนักงานมหาวิทยาลัย ให้ศึกษาข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับระเบียบการขอตำแหน่งของสถาบันอุดมศึกษาต้นสังกัด

3) การออกแบบหรือพัฒนาแนวคิดหรือกระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น

4) ความรู้หรือความเชี่ยวชาญที่ใช้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น

5) การคาดการณ์สิ่งที่จะตามมาหลังการเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นแล้ว

6) การประเมินผลลัพธ์โดยการติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

7) การสรุปแนวทางการดำรงรักษาหรือการไปขยายผลหรือการปรับปรุงพัฒนา

ทั้งนี้ นอกจากเอกสารแสดงผลงานดังกล่าวข้างต้นแล้ว อาจแสดงหลักฐานเพิ่มเติมอื่น ๆ เกี่ยวกับผลงาน เช่น รูปภาพ หรือ การบันทึกเป็นภาพยนตร์ หรือแถบเสียง หรือวิดีโอ จดหมาย ยืนยันถึงผลประโยชน์การก่อไร หรือความเอื้ออำนวยจากหน่วยงาน ภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคมที่ได้รับผลประโยชน์ ประกอบการพิจารณาด้วยก็ได้

โดยประเด็นที่ผู้สนใจที่จะเรียบเรียงงานประเภทนี้ สอบถามมาค่อนข้างมากคือมีวิธีเขียนเช่นไร ต้องอธิบายมากน้อย ขนาดไหน? ใช้ระยะเวลานานเท่าไรในการทำงาน? โดยในช่วงที่ ผู้เขียนได้เขียนเรียบเรียงเล่มผลงานวิชาการรับใช้สังคม จำนวน 2 เล่ม ในปี พ.ศ. 2561 นั้น ได้ใช้หัวข้อการเขียนทั้ง 7 ข้อนี้เป็นบท เช่นเดียวกับรายงานการวิจัย หรือหนังสือ ตำรา เพียงแต่การเขียน จะมีหลักและจุดเน้นแต่ละหัวข้อ สิ่งที่ควรเขียน (Do) และสิ่งที่ไม่ควรเขียน (Don't) โดยประยุกต์ใช้หลักการการเขียนบทความ วิชาการรับใช้สังคมของ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ (Kaewthep, 2016b) มาขยายความเขียนเป็นบท อย่างไรก็ตามแนวการเขียนสรุป หรือขมวดปมของเล่มเอกสารวิชาการรับใช้สังคมที่แตกต่างกัน มีหลายรูปแบบ เช่น การเขียนลักษณะบทสรุปผู้บริหาร 3-5 แผ่น หรือการเขียนสรุปในลักษณะบทคัดย่อ 1-2 แผ่นเพื่อสรุปสาระสำคัญสำหรับการสะท้อนตามคำนิยามของผลงาน ทั้งนี้การ ออกแบบการเขียนขึ้นอยู่กับแต่ละสถาบันอุดมศึกษา อย่างไรก็ตาม ผลงานวิชาการรับใช้สังคมมิได้มีข้อกำหนดจำนวนหน้าและจำนวน ปีที่ดำเนินการที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของเนื้อหาที่เขียน ตามกรอบทั้ง 7 ข้อ

ขณะที่การเผยแพร่ผลงานวิชาการรับใช้สังคมผ่านช่องทางต่าง ๆ จำเป็นต้องใช้การรวบรวมหลักฐานประกอบเพื่อการยืนยันถึงผลการดำเนินงานที่ผ่านมา และเพื่อประโยชน์ของการขอตำแหน่งทางวิชาการ ผู้ขอตำแหน่งหลายรายรวมทั้งผู้เขียนเอง ได้นำข้อมูลและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับ ภาพกิจกรรม วิดีทัศน์ (สื่อสารสนเทศ) ข่าวสาร การนำเสนอต่อสาธารณะ บทความ ฯลฯ ที่ต้อง มีการบันทึกเป็นเอกสารหรือเป็นลายลักษณ์อักษร มาประกอบใน เล่มเอกสารวิชาการรับใช้สังคมด้วย (ในภาคผนวก) เพื่อต้องการ สื่อให้เห็นการเผยแพร่ผลงาน การเห็นประจักษ์ต่อสาธารณะ และ มีความสอดคล้องกับนิยาม รูปแบบ และการเผยแพร่ที่ระบุไว้ใน

ประกาศ ก.พ.อ. นั้นเอง ด้วยเหตุที่ผลงานในลักษณะนี้มีระยะเวลา ดำเนินการหลายปีกว่าจะเห็นถึงผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

การเผยแพร่:

“ให้มีการเผยแพร่โดยการจัดเวทีนำเสนอผลงานในพื้นที่ หรือการเปิดให้เยี่ยมชมพื้นที่และจะต้องมีการเผยแพร่สู่สาธารณชน อย่างกว้างขวางในลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่สอดคล้องกับผลงาน โดยการเผยแพร่นั้นจะต้องมีการบันทึกเป็นเอกสารหรือเป็น ลายลักษณ์อักษรที่สามารถใช้อ้างอิง หรือศึกษาค้นคว้าต่อไปได้”

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญและผู้ขอตำแหน่งทาง วิชาการด้วยงานเขียนประเภทวิชาการรับใช้สังคม ต้องเรียนรู้คือ การกำหนดลักษณะการมีส่วนร่วมในผลงานทางวิชาการ เป็น ธรรมชาติของการทำงานเชิงพื้นที่ซึ่งใช้กระบวนการมีส่วนร่วมใน ทุกขั้นตอน แม้กระทั่งอาจารย์ที่ไปทำงานในพื้นที่หรือในชุมชนก็ต้อง ลงไปทำงานกันเป็นหมู่คณะ หลายคน หลากหลายศาสตร์ เพราะ ธรรมชาติของพื้นที่สภาพปัญหาหรือโจทย์ที่ต้องแก้ไขไม่ได้เป็น โจทย์เดียว ๆ เหมือนกับสาขาวิชาในสถาบันอุดมศึกษา ดังนั้นเวลา ทำงานจึงมีคณะทำงานที่บูรณาการกันหลายสาขาวิชา แต่เมื่อผลงาน นั้นเสร็จเรียบร้อยแล้วการใช้ประโยชน์จากผลงานจะทำเช่นไร เพราะผลงานวิชาการรับใช้สังคมไม่สามารถแบ่งโดยการใช้ร้อยละ ของการมีส่วนร่วมในการทำงาน ไม่สามารถใช้การเป็นผู้ประพันธ์ อันดับแรก (First author) หรือผู้มีส่วนสำคัญทางปัญญา (Essentially intellectual contributor) หรือผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author) ดังเช่นบทความวิจัยได้

ดังนั้นผลงานวิชาการรับใช้สังคม จึงพิจารณาที่ตัวอาจารย์ ผู้ขอตำแหน่งต้องมียุทธศาสตร์ในขั้นตอนการทำงานในสาขา วิชาที่เสนอขอตำแหน่ง อย่างน้อย 3 ขั้นตอนคือ 1) การ วิเคราะห์สถานการณ์ก่อนเริ่มกิจกรรมรับใช้สังคม ว่าตัวอาจารย์ ได้นำข้อมูล Baseline data อะไรมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดประเด็น หรือมีการลงทวนสอบประเด็นโจทย์สำคัญกับใครอย่างไร การ วิเคราะห์ Pain point ของเรื่องที่ต้องแก้ไขโดยใช้วิชาการเช่นไร ฯลฯ 2) การออกแบบหรือพัฒนาชิ้นงานหรือแนวคิดหรือกิจกรรม โดย ได้วางแผนแก้ไขโจทย์ที่เป็นปัญหา (Problem-based approach) รวมทั้ง กำหนดเป้าหมายการพัฒนาให้กับพื้นที่ (Target-based approach) เช่นไร ด้วยเครื่องมือการเรียนรู้แบบใด ฯลฯ และ 3) การประเมิน ผลลัพธ์และสรุปแนวทางในการนำไปขยายผลหรือปรับปรุง ใน ขั้นตอนนี้จะหมายถึงการวัดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ได้ดำเนินการ ผ่านมา ว่ามีทิศทาง มีผลลัพธ์ มีผลกระทบที่เกิดขึ้นหรือไม่อย่างไร ซึ่งถ้าอาจารย์ได้ดำเนินการในบทบาททั้ง 3 ข้อเช่นนี้แล้ว อาจารย์ ก็สามารถนำผลงานนี้มาใช้ในฐานะผู้ขอตำแหน่งทาง วิชาการได้ ทั้งนี้ให้ผู้ขอระบุบทบาทหน้าที่ การปฏิบัติงานและความ รับผิดชอบในผลงานนั้นของผู้ร่วมโครงการทุกคน โดยให้ผู้ที่ทำ หน้าที่หลักในแต่ละชิ้นงานลงนามรับรองประกอบ ถึงแม้ว่าจะเข้า

ทำงานในพื้นที่เดียวกันแต่อยู่คนละศาสตร์สาขาวิชา แต่ก็สามารถนำหลักการทั้ง 3 ข้อนี้ไปเขียนเล่มเอกสารวิชาการรับใช้สังคมของศาสตร์ตนเองได้

ตัวอย่างเช่น มหาวิทยาลัยกำลังลงพื้นที่ไปเพื่อวิจัยในประเด็นการยกระดับคุณค่าและมูลค่าของยางสดอินทรีย์ในระบบวนเกษตรแบบมีส่วนร่วมกับภาคี โดยมีทีมงานของอาจารย์ที่ประกอบด้วยศาสตร์ทางพืชสวน ปฐพีวิทยา พัฒนาการเกษตร วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม เศรษฐศาสตร์ และบริหารธุรกิจ ลงไปในพื้นที่เดียวกันและทำวิจัยร่วมกับชุมชนระยะ 2-3 ปี จากนั้นเมื่อผลของการเปลี่ยนแปลงในเชิงพื้นที่เกิดขึ้นแล้ว แต่ละท่านก็กลับมาเขียนผลงานวิชาการรับใช้สังคม เช่น อาจารย์ทางสาขาพืชสวน ปฐพีวิทยา และพัฒนาการเกษตร ก็จะอธิบายตามประกาศ ก.พ.อ. ว่าการยกระดับการผลิตยางสดอินทรีย์มีสิ่งที่จะต้องจัดการในระบบวนเกษตร เช่น การตัดแต่งกิ่งเพื่อให้แสงเพียงพอสำหรับป่าที่มีพืช 4-5 ชั้นเรือนยอด การตัดแต่งช่อดอก-ช่อผล เพื่อการจัดการธาตุอาหารที่เหมาะสมตามระดับความลาดชันของป่าวนเกษตร การลดการระบาดของโรคโดยใช้จุลินทรีย์เกษตรและการเซตกรรม การเข้าสู่มาตรฐานอินทรีย์แบบ PGS (เนื่องจากไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดิน) โดยใช้ผลของการสร้างกระบวนการเรียนรู้กับเกษตรกร และวัดผลการเปลี่ยนแปลงของผลผลิต ขณะที่ทางสาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ก็นำเสนอผลของการเก็บดัชนีและตัวชี้วัดในสวนยางสด ทั้งในเรื่องอุณหภูมิ ความชื้นสัมพัทธ์ และความชื้นของดิน ปริมาณคาร์บอนที่กักเก็บในดินจากใบยางสดและพืชอื่น ๆ ในระบบวนเกษตร ฯลฯ เพื่อนำไปเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างวนเกษตรกับป่าธรรมชาติ โดยใช้เป็นข้อมูลทางวิชาการที่ยืนยันการอยู่ร่วมระหว่างคนกับระบบวนเกษตรและยังมีผลเช่นเดียวกับป่าธรรมชาติ รวมทั้งเป็นข้อมูลนำเข้าในการทำงานเรื่อง “อินทรีย์แลกลีฟ” เพื่อขอรับสิทธิทำกินให้ชุมชนในพื้นที่ต่อไป ขณะที่ทางเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ ก็จะเรียบเรียงผลการวิจัยรับใช้สังคมที่ดำเนินการธุรกิจยางสดอินทรีย์กับร้าน Lemon Farm ภายใต้ห่วงโซ่คุณค่าใหม่ที่ใช้หลักการการค้าที่เป็นธรรม (Fair trade) ในการดำเนินธุรกิจ ทั้งในลักษณะผลผลิตสด (End product) และการสร้างทักษะใหม่ให้กับกระบวนการแปรรูปยางสดเบื้องต้นของผลผลิตที่เป็น Intermediate product เช่น เนื้อน้ำยางสดเข้มข้นในรูปแช่แข็ง ฯลฯ ขณะที่อาจารย์สาขาเศรษฐศาสตร์ ก็คงนำเสนอผลจากตัวชี้วัดที่สะท้อนผลตอบแทนจากการลงทุน (ROI) และผลตอบแทนทางสังคมที่เกิดขึ้น (SROI) ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ จากการมีรายได้เกี่ยวกับผลผลิตยางสดอินทรีย์ มิติสังคมคือ ดัชนีความสุขของการทำงานที่บ้าน การอยู่ร่วมกับครัวเรือน การประกอบธุรกิจสินค้าที่เป็นตลาดเฉพาะของชุมชน การเรียนรู้ในทักษะใหม่ที่เกิดขึ้น ทางด้านมิติสิ่งแวดล้อมคือ มูลค่าทางทรัพยากรธรรมชาติ มูลค่าของคาร์บอน การลดปัญหาเรื่องไฟป่าเมื่อเทียบกับปลูกอื่น ฯลฯ ทั้งหมดนี้จะประมวลเป็นผลตอบแทนในภาพรวมและเปรียบเทียบตัวเลขกับระบบการผลิตเชิงเดี่ยว เพื่อการตัดสินใจใน

การขับเคลื่อนเชิงนโยบายต่อไป ซึ่งจากข้อมูลตัวอย่างนี้ จะเห็นวิธีการทำงานร่วมแบบเป้าหมายเดียวกันของอาจารย์แต่ละสาขาวิชา และประเด็นการนำไปใช้ประโยชน์ในลักษณะการมีส่วนร่วมของผลงานทางวิชาการรับใช้สังคม

ทางด้านลักษณะคุณภาพของผลงานวิชาการรับใช้สังคม ผู้ขอกำหนดตำแหน่งควรต้องทำความเข้าใจในระดับคุณภาพซึ่งมีความแตกต่างกันของประกาศ ก.พ.อ. ในแต่ละฉบับ โดยการวัดระดับคุณภาพของประกาศ ก.พ.อ. 2560 จะจำแนกออกเป็น 3 ระดับ (ระดับดี ระดับดีมาก และระดับดีเด่น) ส่วนประกาศ ก.พ.อ. 2563 จะจำแนกออกเป็น 4 ระดับ (ระดับ B ระดับ B+ ระดับ A และระดับ A+) ซึ่งคำอธิบายระดับคุณภาพมีความแตกต่างกัน (ตารางที่ 1)

หากเปรียบเทียบคำอธิบายลักษณะคุณภาพของผลงานวิชาการ รับใช้สังคมตามประกาศ ก.พ.อ. ทั้ง 2 ฉบับในภาพรวมพบว่า ระดับคุณภาพของผลงานที่ไม่มีความแตกต่างกันคือ ระดับดี เด่นกับระดับ A+ และ ระดับดีมากกับระดับ A ซึ่งเป็นการวัดระดับคุณภาพด้วยถ้อยคำและความหมายเดียวกันทั้งหมดเพียงแต่แตกต่างกันที่ “คำที่ใช้” ในการกำหนดระดับเท่านั้น

ส่วนลักษณะคุณภาพที่มีความแตกต่างกันคือ ระดับดี ของประกาศ ก.พ.อ. 2560 ที่ระบุว่า

“...มีการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ความรู้ความสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นหรือความเข้าใจในสถานการณ์ และมีการถ่ายทอดผลงานทางวิชาการจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นอย่างเป็นที่ประจักษ์หรือก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน สังคม องค์กรภาครัฐ หรือองค์กรภาคเอกชนนั้น”

คำอธิบายคุณภาพนี้จะถูกแยกเงื่อนไขออกเป็น 2 ประเด็นตามประกาศ ก.พ.อ. 2563 คือ ระดับ B จะพิจารณาเพียง

“มีการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ความรู้ความสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นหรือความเข้าใจในสถานการณ์”

และระดับ B+ จะพิจารณาในเงื่อนไขเพิ่มเติมคือ “...มีการถ่ายทอดผลงานทางวิชาการจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นอย่างเป็นที่ประจักษ์หรือก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน สังคม องค์กรภาครัฐ หรือองค์กรภาคเอกชนนั้น”

จากข้อมูลของระดับและลักษณะคุณภาพ อาจารย์สามารถนำข้อมูลนี้ไปเทียบเคียงกับผลงานวิชาการรับใช้สังคมที่อาจารย์ได้ดำเนินการมาแล้วว่ามีการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับเกณฑ์ประกาศ ก.พ.อ. ฉบับใด เพื่อใช้เป็นผลงานประกอบกับผลงานอื่นในการขอตำแหน่งทางวิชาการในระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ หรือศาสตราจารย์ อย่างไรก็ตามในการกำหนดตำแหน่งทางวิชาการที่อาจมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าเป็นการขอตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ หรือรองศาสตราจารย์ หรือศาสตราจารย์ในสาขาวิชาการรับใช้สังคมนั้น จึงเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง ยังคงขอในสาขาปกติที่เป็นเลขสาขาวิชา (4 หลัก) หรือเลขอนุสาขาวิชา (6 หลัก) ตามประกาศ

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบคำอธิบายลักษณะคุณภาพของผลงานวิชาการรับใช้สังคมจำแนกตามประกาศ ก.พ.อ.

ประกาศ ก.พ.อ. 2560	ประกาศ ก.พ.อ. 2563
1. ระดับดี มีการรวบรวมข้อมูลและสารสนเทศที่ชัดเจน มีการระบุปัญหาหรือความต้องการโดยการมีส่วนร่วมของสังคมกลุ่มเป้าหมาย บุคลากรภาครัฐหรือบุคลากรภาคเอกชน มีการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ความรู้ความสามารถ แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น หรือความเข้าใจในสถานการณ์ มีการถ่ายทอดผลงานทางวิชาการจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นอย่างเป็นที่ประจักษ์หรือก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน สังคม องค์กรภาครัฐ หรือองค์กรภาคเอกชนนั้น	1. ระดับ B มีการรวบรวมข้อมูลและสารสนเทศที่ชัดเจน มีการระบุปัญหาหรือความต้องการโดยการมีส่วนร่วมของสังคมกลุ่มเป้าหมาย บุคลากรภาครัฐหรือบุคลากรภาคเอกชน มีการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ความรู้ความสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นหรือความเข้าใจในสถานการณ์
2. ระดับดีมาก ใช้เกณฑ์เดียวกับระดับดี และต้องสามารถนำมาใช้เป็นตัวอย่างในการแก้ไขปัญหาหรือทำความเข้าใจสถานการณ์จนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นอย่างเป็นที่ประจักษ์ หรือก่อให้เกิดการพัฒนาสังคม องค์กรภาครัฐ หรือองค์กรภาคเอกชนอื่นได้ หรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายในระดับจังหวัดหรือประเทศอย่างเป็นรูปธรรม	2. ระดับ B+ ใช้เกณฑ์เดียวกับ B และต้องมีการถ่ายทอดผลงานทางวิชาการจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นอย่างเป็นที่ประจักษ์หรือก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน สังคม องค์กรภาครัฐ หรือองค์กรภาคเอกชนนั้น
3. ระดับดีเด่น ใช้เกณฑ์เดียวกับระดับดีมาก และต้องส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวาง เป็นที่ยอมรับในระดับชาติหรือระดับนานาชาติ หรือได้รับรางวัลจากองค์กรที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ เช่น UNESCO WHO UNICEF เป็นต้น	3. ระดับ A ใช้เกณฑ์เดียวกับระดับ B+ และต้องสามารถนำมาใช้เป็นตัวอย่างในการแก้ไขปัญหาหรือทำความเข้าใจสถานการณ์จนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นอย่างเป็นที่ประจักษ์ หรือก่อให้เกิดการพัฒนาสังคม องค์กรภาครัฐ หรือองค์กรภาคเอกชนอื่นได้ หรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายในระดับจังหวัดหรือประเทศอย่างเป็นรูปธรรม
	4. ระดับ A+ ใช้เกณฑ์เดียวกับระดับ A และต้องส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวาง เป็นที่ยอมรับในระดับชาติหรือระดับนานาชาติ หรือได้รับรางวัลจากองค์กรที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ เช่น UNESCO WHO UNICEF เป็นต้น

ก.พ.อ.³ อาทิเช่น สาขาพืชศาสตร์ สาขาบริหารธุรกิจ สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม สาขาสังคมวิทยา ฯลฯ เพียงแต่การยื่นแบบนั้นคือการใช้ “ผลงานวิชาการรับใช้สังคม” เป็นหนึ่งในชิ้นงานที่ยื่นกำหนดตำแหน่ง ดังเช่นผู้เขียนได้ขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการระดับรองศาสตราจารย์ สาขาพัฒนาการเกษตร (513102) โดยใช้ผลงานวิชาการรับใช้สังคม จำนวน 2 เล่ม และบทความวิจัย (Research article) จำนวน 3 บทความ ประกอบในการขอกำหนดตำแหน่งในสาขาดังกล่าว

เมื่อพิจารณาข้อมูลจำนวนและระดับคุณภาพของผลงานวิชาการรับใช้สังคมจำแนกตามตำแหน่งและประกาศ ก.พ.อ. ในตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่า การขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการโดยใช้ผลงานวิชาการรับใช้สังคมเป็นหนึ่งในประเภทผลงานวิชาการ⁴ ที่ใช้ประกอบการยื่นนั้น ความแตกต่างอยู่ในระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์ โดยในประกาศ ก.พ.อ. 2563 จะยอมรับระดับคุณภาพของผลงาน (ระดับ B) ที่น้อยกว่าระดับคุณภาพของประกาศ ก.พ.อ. 2560 (ระดับดี) อาจเป็นเพราะความต้องการส่งเสริมและกระตุ้นให้อาจารย์ได้เข้าไปวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ โดยใช้ความรู้ความสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นหรือทำความเข้าใจในสถานการณ์ของชุมชนหรือท้องถิ่นให้มากขึ้นนั่นเอง แต่หากผลงานนั้นได้มีการถ่ายทอดผลงานทางวิชาการจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

QR Code ประกาศ ก.พ.อ. ที่เกี่ยวข้อง

³ประกาศ ก.พ.อ. เรื่องการกำหนดชื่อสาขาวิชาสำหรับการเสนอขอ กำหนดตำแหน่งทางวิชาการและการเทียบเคียงสาขาวิชาที่เคยกำหนดไปแล้ว พ.ศ. 2562

⁴เอกสารแนบท้ายประกาศ ก.พ.อ. จัดกลุ่มประเภทผลงานวิชาการไว้ 4 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 งานวิจัย กลุ่มที่ 2 ผลงานวิชาการในลักษณะอื่นๆ (10 ประเภท) กลุ่มที่ 3 ผลงานวิชาการรับใช้สังคม และกลุ่มที่ 4 ตำรา หนังสือ และบทความวิชาการ

ตารางที่ 2 จำนวนและระดับคุณภาพของผลงานวิชาการรับใช้สังคมจำแนกตามตำแหน่งและประกาศ ก.พ.อ.

ระดับตำแหน่ง	ประกาศ ก.พ.อ. 2560		ประกาศ ก.พ.อ. 2563	
	จำนวน	ระดับคุณภาพ	จำนวน	ระดับคุณภาพ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์	1	ดี	1	B
รองศาสตราจารย์ วิธีที่ 1	1	ดี	1	B+
รองศาสตราจารย์ วิธีที่ 2	1	ดี	1	B+
ศาสตราจารย์ วิธีที่ 1	4*	ดีมาก	4*	A
ศาสตราจารย์ วิธีที่ 2	4*	ดีเด่น	4*	A / A+
ศาสตราจารย์ วิธีที่ 1 (มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์)	1*	ดีมาก	2*	A
ศาสตราจารย์ วิธีที่ 2 (มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์)	2*	ดีเด่น	4*	A / A+

หมายเหตุ

จำนวนที่ระบุไว้เป็นขั้นต่ำของผลงานวิชาการรับใช้สังคม และต้องขอร่วมกับผลงานลักษณะอื่นตามประกาศ ก.พ.อ.

* ผลงานวิชาการในลักษณะอื่นหรือผลงานวิชาการรับใช้สังคมรวมกันให้ได้ตามจำนวนที่ระบุไว้

อย่างเป็นที่ประจักษ์หรือก่อให้เกิดการพัฒนาแล้ว (ระดับดี/ระดับ B+) ก็สามารถนำผลงานเพื่อขอกำหนดตำแหน่งรองศาสตราจารย์ได้ ตามประกาศ ก.พ.อ. ทั้ง 2 ฉบับ

ส่วนในความเข้มข้นทางวิชาการของระดับคุณภาพในผลงานที่ใช้ในระดับศาสตราจารย์ ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายในระดับจังหวัดหรือประเทศอย่างเป็นรูปธรรม (ระดับดีมาก/ระดับ A) หรือต้องส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวางเป็นที่ยอมรับในระดับชาติหรือระดับนานาชาติ หรือได้รับรางวัลจากองค์กรที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ เช่น UNESCO WHO UNICEF เป็นต้น (ระดับดีเด่น/ระดับ A+)

นอกจากนั้น หากมองในมุมของกระบวนการพิจารณาตำแหน่งทางวิชาการตามประกาศ ก.พ.อ. ทั้ง 2 ฉบับ (ปี พ.ศ. 2560 และ พ.ศ. 2563) ได้เอื้อให้สถาบันอุดมศึกษาโดยให้คณะกรรมการพิจารณาตำแหน่งทางวิชาการ (กพว.) แต่งตั้งคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อทำหน้าที่ประเมินผลงานทางวิชาการและจริยธรรมและจรรยาบรรณทางวิชาการ ในสาขาวิชานั้น ๆ โดยในกรณีที่ผู้ขอเสนอผลงานวิชาการรับใช้สังคม สถานสถาบันอุดมศึกษาอาจกำหนดไว้ในข้อบังคับของสถานบันอุดมศึกษา ให้แต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนหรือผู้ที่ปฏิบัติงานร่วมกับชุมชนที่มีความรู้หรือความเชี่ยวชาญเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาที่เสนอขอทำหน้าที่เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิได้ โดยในประกาศ ก.พ.อ. 2560 ไม่ได้ระบุจำนวนผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำหน้าที่ดังกล่าวไว้ แล้วแต่ดุลยพินิจของสถาบันอุดมศึกษา อย่างไรก็ตามในประกาศ ก.พ.อ. 2563 ได้ระบุเพิ่มเติมจำนวนของผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนไว้ไม่เกินสองคน โดยจะต้องได้รับความเห็นชอบจาก ก.พ.อ. ก่อนดำเนินการแต่งตั้ง จากเจตนารมณ์ของข้อความเหล่านี้ในประกาศ ก.พ.อ. ย่อมทำให้เห็นโอกาสของ

ความก้าวหน้าทางวิชาการด้วยการส่งผลงานวิชาการรับใช้สังคม เพราะคณะกรรมการ ก.พ.อ. ยังมีความเชื่อเรื่องบริบทและความหลากหลายของพื้นที่ จึงอยากให้คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนเป็นคนที่ร่วมพิจารณาผลงานดังกล่าว เพื่อความเข้าใจในธรรมชาติของพื้นที่ และในมิติของความแตกต่างที่หลากหลาย โดยไม่ใช้ผู้ทรงคุณวุฒิตามบัญชีผู้อ่าน (Reader) เพียงอย่างเดียว ก็คงต้องขึ้นกับแต่ละสภาอุดมศึกษาของแต่ละแห่งว่าจะนำไปประเด็นนี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่องานประเภทนี้หรือไม่ อย่างไร

อย่างไรก็ตาม ทางกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ และนวัตกรรม (อว.) โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวง⁵ ได้มีการนำเสนอแนวคิดและนโยบายการใช้ผลงานทางวิชาการรับใช้สังคมหรือในชื่ออื่นที่ใกล้เคียงกัน เพื่อการขอตำแหน่งทางวิชาการ ระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ หรือศาสตราจารย์ โดยไม่ต้องใช้ตำราหรืองานวิจัยประกอบการขอตำแหน่ง ซึ่งการขอลักษณะนี้แยกประเภทออกมาจากเดิมและอาจมีการประกาศใช้ในเร็ววันนี้ นับว่าเป็นการส่งเสริมกระบวนการสร้างความเป็นวิชาการด้วย Scholarship of application อย่างดียิ่งอีกทางหนึ่ง เพื่อประโยชน์ของการให้สถาบันอุดมศึกษาได้ทุ่มเทความรู้ความสามารถร่วมกับกลไกเพื่อการพัฒนาชุมชน สังคม และท้องถิ่นต่อไป

⁵การปาฐกถาพิเศษ การประชุมวิชาการ Engagement Thailand ครั้งที่ 7 วันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2564 และการสรุปหนึ่งนโยบายใน 12 เดือน 12 ดี กับรัฐมนตรีเอก “เส้นทางของอาจารย์มหาวิทยาลัย” วันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2564

ส่วนที่ 4

การเรียบเรียงผลงาน วิชาการรับใช้สังคม

สำหรับในหัวข้อการเรียบเรียงผลงานวิชาการรับใช้สังคม นี้ ถือเป็นหัวใจสำคัญที่อาจารย์กำลังจะสื่อสารให้เห็นคุณค่าวิธีคิดเชิงระบบของการทำงานเชิงพื้นที่ ที่เกิดประโยชน์ทางตรงกับกลุ่มเป้าหมายเป็นผลมาจากการมีสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่นั้น และการนำผลของการทำงานนี้สู่การขอตำแหน่งทางวิชาการซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งในการทำงานวิชาการตามที่เคยได้กล่าวไว้ตอนต้นบทความนี้ เพราะการทำให้ประโยชน์ทั้งสองอย่างเกิดขึ้นได้อย่างสัมพันธ์เป็นเหตุและผล จะทำให้มีการเสริมพลังทั้งระดับบุคคลและระดับมหาวิทยาลัย

โดยรูปแบบการเขียน 7 หัวข้อตามประกาศ ก.พ.อ. ผู้เขียนขออนุญาตหยิบยกการเขียนจาก รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ (Kaewthep, 2016b) มาใช้ในการอธิบายควบคู่กับสถานการณ์จริงทั้งในเล่มวิชาการรับใช้สังคมของผู้เขียนเองและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องที่นำมาเขียนในบทความนี้ โดยหัวข้อจะเรียงลำดับต่อเนื่องไปกล่าวคือ

1. การวิเคราะห์สภาพการณ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในหัวข้อนี้จุดมุ่งหมายสำคัญคือการคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลง (Change) ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มหรือพื้นที่เป้าหมายในงาน ดังนั้นจึงควรคำนึงถึงการออกแบบงาน (Design) ทั้งการวิจัย หรือการบริการวิชาการ เพื่อให้สามารถระบุได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงเช่นไร ดังนั้นหัวข้อนี้จำเป็นต้องนำเสนอข้อมูล Baseline data ที่เป็นสถานการณ์ก่อนการทำโครงการหรือกิจกรรม (Before) เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบผลที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่อสิ้นสุดระยะเวลาหนึ่ง (After) มิฉะนั้นปัญหาของผู้เขียนที่ปรากฏคือการหาข้อมูลก่อนดำเนินการได้ยาก และอาจไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ตัวอย่างเช่น การจัดการขยะและน้ำเสียในชุมชน หากเรามุ่งมั่นแต่การทำกระบวนการ (Intervention) ของการจัดการขยะและน้ำเสียและผลเกิดขึ้นมานั้นประสบผลสำเร็จ สิ่งที่ต้องตอบในหัวข้อนี้คือก่อนการจัดการในชุมชนนี้มีปริมาณขยะหรือน้ำเสียในชุมชนเท่าไรและสภาพเป็นอย่างไร ทั้งในเชิงปริมาณและประเภทของขยะ รวมทั้งคุณภาพของน้ำทั้งในชุมชนที่เป็นน้ำเสีย ในขณะที่ประเด็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หัวข้อนี้ควรที่อธิบายสถานการณ์ของผู้สูงอายุในตำบลว่าเป็นเช่นไร คงไม่เพียงนำเสนอข้อมูลจำนวนผู้สูงอายุ แต่ควรมีข้อมูลในมิติต่าง ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ รายได้ในปัจจุบันที่ได้รับจากสวัสดิการของรัฐหรือของครอบครัว วิเคราะห์ร่วมกับค่าใช้จ่ายหรือค่าครองชีพเพื่อจะได้ชี้ให้เห็นหรือเทียบเคียงสถานการณ์จริง จะทำให้เห็นถึงข้อมูลทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุว่าควรต้องเติมเต็มในแนวทางใด

แม้กระทั่งในกรณีการวิเคราะห์ตัวเลขของการประกอบธุรกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ข้อมูลที่สำคัญก่อนการพัฒนา คือ การวิเคราะห์เรื่องของต้นทุน ผลตอบแทน กระบวนการดำเนินธุรกิจ กลไกการตลาด ใช้อุปทาน ฯลฯ เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบผลการดำเนินงานเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนั้นอาจารย์ควรต้องเขียนงานเพื่อเชื่อมโยงประเด็น (Issue/Topic) ของเรื่องที่กำลังทำกับบริบท (Context) ของพื้นที่เป้าหมาย เพราะงานเชิงพื้นที่จะมีนัยยะสำคัญของความเป็นบริบทที่ทำให้ประเด็นเดียวกันนั้นมีความแตกต่างกันได้ในแต่ละพื้นที่ ไม่ควรเขียนการทำงานเชิงประเด็นโดยใช้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ๆ เพื่อเก็บข้อมูลเท่านั้น โดยไม่ให้ความสำคัญกับบริบทของพื้นที่ แต่สิ่งที่ควรเขียนการเขียนคือ “ประเด็นปัญหาภายในบริบทของพื้นที่ศึกษา” ขณะเดียวกันการลงพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งอาจารย์อาจเจอประเด็นโจทย์ได้หลายเรื่อง สิ่งที่ต้องเขียนอธิบายหัวข้อนี้คือ วิธีการจัดลำดับความสำคัญ (Prioritization) ของเรื่องที่เราจะทำก่อนหรือดำเนินการภายหลัง โดยการพิจารณาร่วมของนักวิชาการและกลุ่มเป้าหมาย การเขียนที่สะท้อนข้อมูลทุนชุมชน (Social capital) และการมองพื้นที่แบบทวิลักษณ์ (Duality) อธิบายในส่วนที่ชุมชนมีศักยภาพหรือชุมชนมีข้อจำกัดแม้ว่าเรื่องนั้นมีได้สัมพันธ์โดยตรงกับประเด็นที่เราไปดำเนินการก็ตาม และที่สำคัญควรเขียนเพื่ออธิบายว่าการทำงานของเราได้สร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของร่วมในโครงการ กิจกรรมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Key stakeholders) ได้เช่นไร

2. การมีส่วนร่วมและการยอมรับของสังคมเป้าหมาย

รูปแบบการเขียนในหัวข้อนี้ควรต้องมีวิธีวิทยาการ (Methodology) ที่ได้มีการออกแบบการทำงานที่ชัดเจน มีความน่าเชื่อถือทางวิชาการ และการเขียนที่ทำให้ผู้อ่านเห็นวาทะนี้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นตัวเดินเรื่องเพื่อสร้างการยอมรับในพื้นที่ เช่น การร่วมกันออกแบบกลไกการแก้ปัญหาและน้ำเสียในชุมชน การสร้างกลไกการจัดการสังคมสูงวัยในพื้นที่ชุมชน ที่ทุกช่วงวัยควรมามีส่วนร่วมในการดูแลและพัฒนาผู้สูงอายุ การสร้างการมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรน้ำการเกษตรที่เหมาะสมในภาวะวิกฤติ ฯลฯ

กรณีเป็นงานวิจัยควรเป็นลักษณะความร่วมมือ (Collaborative research) หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research: PAR) เพราะในกระบวนการนี้จะบ่งบอกถึงผลลัพธ์ ผลกระทบ รวมทั้งความยั่งยืนที่จะเกิดขึ้นโดยการเขียนงานในประเด็นนี้ต้องแสดงหลักฐานประกอบเชิงประจักษ์ (Evidence-based approach) ที่สำคัญคือถ้าในงานวิจัยหรืองานบริการวิชาการปกติโดยทั่วไปจะให้ความสำคัญกับผลการวิจัย (Results) ไม่ว่าจะเป็น อัตราการเจริญเติบโตของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เมื่อเทียบกับการจัดการธาตุอาหารที่ต่างกัน อายุการเก็บรักษาของผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปสำหรับการกลุ่ม OTOP การลดต้นทุนกระบวนการผลิตผ้าทอพื้นเมือง การยอมรับนวัตกรรมเทคโนโลยีพลังงานแสงอาทิตย์ในการสูบน้ำ ฯลฯ ซึ่งรายงานวิจัยดังกล่าวจะนำเสนอด้วยตารางแสดงผล ตารางสถิติ ตารางความคิดเห็น แต่

ในงานวิชาการรับใช้สังคม จำเป็นต้องเขียนให้เห็นกระบวนการทำงานว่าดำเนินการเช่นไร มีข้อสังเกตของกระบวนการส่วนไหนได้ผลเป็นอย่างไร บนพื้นฐานความเป็นจริงในการทำงานวิชาการรับใช้สังคมที่ว่า กระบวนการทำงานมีคุณค่าเท่า ๆ กับผลของการทำงานนั่นเอง เพราะจะทำให้เราเรียนรู้และเห็นข้อจำกัดของผลที่เกิดจากกระบวนการ

3. การออกแบบ กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในงานวิชาการรับใช้สังคมที่สร้างการเปลี่ยนแปลงด้วยกระบวนการวิจัย ยังคงให้ความสำคัญกับวิธีวิทยาการวิจัย (Research methodology) ไม่ว่าจะเป็น การสำรวจสถานการณ์และบริบท การพัฒนาโจทย์วิจัย การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสร้างตัวแปร กรอบแนวคิดการวิจัย การสร้างและทดสอบเครื่องมือการวิจัย การวางแผนการทดลอง ฯลฯ เพราะงานวิชาการรับใช้สังคมไม่ใช่เป็นแค่เพียงกิจกรรมที่จัดกระบวนการพูดคุยในพื้นที่เท่านั้น โดยยังมีหลายคนเข้าใจคลาดเคลื่อนว่างานวิชาการรับใช้สังคมไม่ต้องมีวิธีวิทยาการวิจัยใด ๆ แต่ในความเป็นจริงแล้วงานนี้มีสภาพเป็น Hybrid เช่นเดียวกับอาจารย์ที่เป็นนักวิชาการรับใช้สังคม คืองานนี้ต้องสร้างทั้งองค์ความรู้และมีกระบวนการแก้ไขปัญหาได้ในคราวเดียวกัน ที่ต้องใช้ทั้งความรู้และการปฏิบัติควบคู่กันไป

นอกจากกระบวนการหลักคือกระบวนการวิจัยแล้ว วิธีการเขียนงานวิชาการรับใช้สังคมในหัวข้อนี้ควรเขียนถึงกระบวนการทางสังคมด้วย เช่น การถ่ายทอดเทคโนโลยีการกำจัดก๊าซไฮโดรเจนซัลไฟด์ในก๊าซชีวภาพให้ชุมชน การคืนข้อมูลให้เกษตรกรในผลของการใช้ไส้เดือนฝอยกำจัดด้วงหมัดผักในผักคะน้าของชุมชน การรับฟังความเห็นกรณีการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน การจัดทำนโยบายสาธารณะเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ปาวนเกษตรของชุมชน การกำหนดกติกาของกลุ่ม Organic PGS (Participatory guarantee systems) การจัดตั้งกองทุนวิสาหกิจเพื่อสังคมของกลุ่มเด็กพิเศษบ้านตะวันยิ้ม การประชาสัมพันธ์อุดมทัศน์นี้แก่เครือข่ายศิษย์เก่า พืชผักดาดหัก ฯลฯ โดยกิจกรรมทั้งหมดต้องเขียนให้เห็นชัดเจนว่าทำไมถึงต้องทำกิจกรรมนี้และภายหลังการเสร็จสิ้นกิจกรรมแล้ว ข้อมูลที่ได้ส่งต่อไปใช้ประโยชน์ด้วยกิจกรรมไหน ซึ่งการเขียนอธิบายในหัวข้อนี้จะมาจากข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ผ่านการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์แล้ว (Action-based on research) นั่นเอง

4. ความรู้ ความเชี่ยวชาญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเขียนในหัวข้อนี้คือการแสดงแหล่งที่มาของความรู้ ที่มาจากการตรวจเอกสารวิชาการ บทความวิจัย หนังสือ ตำราวิชาการ ฯลฯ เช่นเดียวกับงานวิจัยโดยทั่วไป โดยเมื่อได้มาซึ่งความรู้จะได้นำไปเชื่อมโยงกับความรู้ที่เป็นของพื้นที่ อาทิเช่น ประสบการณ์ ภูมิปัญญา ความรู้ท้องถิ่น ฯลฯ ทั้งนี้การเขียนจึงควรนำเสนอความรู้และความเชี่ยวชาญของสาขาวิชาทั้งระดับแนวคิด และวิธีการปฏิบัติ โดยหนึ่งในเกณฑ์การจำแนกงานวิชาการรับใช้สังคมนั้นคือการเชื่อมโยงทฤษฎี แนวคิด และหลักการ เข้ากับประสบการณ์

ของพื้นที่ โดยเมื่ออ่านผลงานวิชาการรับใช้สังคมแล้ว ต้องเห็นผลที่เกิดขึ้นในสาขาวิชาที่ชัดเจน เพราะผลนี้ใช้กำหนดสาขาและอนุสาขาในการแต่งตั้งนั่นเอง

5. การคาดการณ์สิ่งที่ตามมาหลังการเปลี่ยนแปลง วิธีการนำเสนอผลงานวิชาการรับใช้สังคมในหัวข้อนี้คือ การเสนอผลที่มีการเปลี่ยนแปลงชัดเจน (Change) ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ตัวคน ที่ได้เรียนรู้วิธีคิดการทำงานเพื่อการแก้ไขปัญหา และเมื่อคนเหล่านี้ไปเจอกับโจทย์ใหม่ที่แตกต่างจากเดิม เจอปัญหาใหม่ที่ซับซ้อนกว่าปัญหาเดิม เขาจะสามารถใช้กระบวนการที่เรียนรู้มาจากการทำงานวิชาการรับใช้สังคมมาปรับใช้ในการทำงานได้ (นักปฏิบัติ การผู้มีความเป็นวิชาการ) สำหรับการเปลี่ยนแปลงที่นวัตกรรมและเทคโนโลยีนั้น การเขียนควรสะท้อนให้เห็นว่านวัตกรรมและเทคโนโลยีนั้นได้เข้าไปช่วยลดปัญหาก่อนหน้านี้เช่นไร เช่น การมีนวัตกรรมกำจัดก๊าซไฮโดรเจนซัลไฟด์ในก๊าซชีวภาพทำให้ระดับของก๊าซลดลงต่ำกว่า 10 ส่วนในล้านส่วนและสร้างความปลอดภัยต่อผู้ใช้งานครัวเรือนเป็นไปตามมาตรฐาน

การเปลี่ยนแปลงที่กลุ่มคน งานวิชาการรับใช้สังคมทำให้กลุ่มคนมีเป้าหมายมีการยกระดับ เช่น การรวมกลุ่มผู้ผลิตยางสดหรือการเปลี่ยนแปลงที่กลไกการจัดการในชุมชน เช่น การที่ชุมชนมีการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ทั้งตำบล ทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงประกาศใช้ข้อบัญญัติหรือเทศบัญญัติในการห้ามทำแปลงสาริตการเกษตรของเอกชนที่ใช้สารเคมีในพื้นที่ของตำบลหรือการเปลี่ยนแปลงที่โครงสร้างบทบาท หน้าที่ เช่น การที่กองส่งเสริมการเกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ดำเนินการทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจประเมินแปลงข้าวอินทรีย์เพื่อส่งเสริมและสร้างกลไกการตลาดข้าวอินทรีย์ให้เกษตรกร และการเปลี่ยนแปลงเชิงความหมาย (Meaning) เช่น การวางบทบาทให้โรงเรียนผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้ (Learning space) ให้กับคนรุ่นใหม่เพื่อสร้างคุณค่าให้กับผู้สูงอายุรวมทั้งรักษาภูมิปัญญาที่ดีของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น เป็นต้น

6. การประเมินผลลัพธ์โดยการติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น งานวิชาการรับใช้สังคมเป็นการสร้างเปลี่ยนแปลงอย่างมีความตั้งใจและการวางแผน (Planned change) ในเรื่องที่เป็น Pain point ของพื้นที่ ในหัวข้อนี้ภายหลังจากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแล้ว (After) การสร้างความเชื่อมั่นเพื่อการอธิบายการเปลี่ยนแปลงนั้นควรต้องเขียนโดยใช้เครื่องมือทางวิชาการมากกว่าบอกโดยระบุความรู้สึก หรือการให้ความคิดเห็นเพียงอย่างเดียว

ตัวอย่างการเขียนผลลัพธ์โดยใช้เครื่องมือการประเมินเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เช่น รายได้ที่เพิ่มขึ้นต่อรอบการผลิตสินค้า อายุการเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่นานขึ้น การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อการรักษาสีงแวดล้อม ฯลฯ หรือการประเมินทิศทางของการเปลี่ยนแปลง (Direction) แม้ว่ากระบวนการแก้ปัญหาในเรื่องนั้นยังไม่สามารถ

แก้ไขได้หมดในช่วงเวลาหนึ่ง แต่สามารถเขียนโดยใช้การประเมินทิศทางได้ เช่น ข้อมูลจำนวนของชุมชนที่ลดลงและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดี หรือจำนวนการใช้สารเคมีการเกษตรในชุมชนที่ลดลงและการใช้จุลินทรีย์การเกษตรที่เพิ่มขึ้น นอกจากนั้นยังมีเครื่องมือการประเมินอีกหลายอย่าง เช่น การประเมินประสิทธิผล (Effectiveness) การประเมินผู้ได้รับผล (Effect to whom) การประเมินต้นทุนประสิทธิผล (Cost-effectiveness analysis) การประเมินผลตอบแทนทางสังคม (SROI: Social return on investment) ที่ในปัจจุบันนักวิจัยเริ่มคุ้นเคยกับวิธีการที่แหล่งทุนหรือ PMU ต่าง ๆ ใช้ข้อมูลส่วนนี้ประกอบการทำงานวิจัย หรือการประเมินเส้นทางการสร้างผลกระทบ (Impact pathway) ที่สามารถวางแผนการบริหารจัดการสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตได้เป็นอย่างดี

7. แนวทางการธำรงรักษาหรือนำไปขยายผลหรือ

ปรับปรุงพัฒนา การวางแผนเป้าหมายของงานวิชาการรับใช้สังคม สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการทำให้เกิดความยั่งยืน อย่างไรก็ตามการดำเนินการของโครงการในระยะเวลา 3-5 ปี ย่อมเห็นภาพของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ไม่มากนัก ดังนั้นในหัวข้อนี้จึงพยายามให้อาจารย์เขียนถึงดัชนีและตัวชี้วัดเบื้องต้นที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้ อาทิเช่น 1) บุคคล ตัวชี้วัดนี้ให้ความสนใจในวิธีการแสวงหาความรู้มาแก้ไขปัญหาใหม่ ๆ เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) ในปัจจุบันไม่ได้ทำเพียงหน้าที่พื้นฐานแบบเดิม ๆ แต่มีการเติมเต็มความรู้และทักษะใหม่จากหลากหลายช่องทางจะสามารถยกระดับทรัพยากรมนุษย์ได้ ดังเช่น ในสถานการณ์โรคระบาด Covid-19 ในปัจจุบันนี้ทำให้บุคคลกลุ่มนี้เป็นตัวชี้วัดความยั่งยืนของการบริการพื้นฐาน สุภาพะได้ระดับหนึ่ง 2) กลุ่มและคณะกรรมการ ตัวชี้วัดนี้กำลังอธิบายถึงกระบวนการรวมกลุ่ม เพราะกลุ่มเป็นกลไกที่ชัดเจนกว่าบุคคล เพราะมีโครงสร้างภายในรองรับ มีบทบาทหน้าที่ชัดเจน โดยเมื่อมีการรวมกลุ่มขึ้นมาแล้วและมีคณะกรรมการ ย่อมยืนยันได้ว่าเรื่องนั้นจะถูกนำไปปฏิบัติภายใต้ความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่มแน่นอน 3) แผนงานและกิจกรรมต่อเนื่อง ตัวชี้วัดนี้คือการออกแบบการเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดกับการปฏิบัติจริง ภายใต้วิธีคิดและการออกแบบแผนงาน รวมทั้งการขยายผลวิธีคิดเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการเรียนรู้ และ 4) กองทุน ตัวชี้วัดนี้คือกลไกการ

รับประกันการทำงานในอนาคตที่ได้ตกลงร่วมมือกันจัดสรรทรัพยากรเพื่อส่วนกลางสำหรับการดำเนินงาน ทั้งหมดนี้อาจเชื่อมโยงการเขียนไปถึงความยั่งยืนในอนาคตได้ จึงควรเขียนอธิบายพร้อมกับการปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแนวทางการธำรงรักษาหรือนำไปขยายผลหรือปรับปรุงพัฒนานั้นเอง

ทั้งหมดที่กล่าวมาคือการเรียบเรียงผลงานวิชาการรับใช้สังคม ตามประกาศ ก.พ.อ. ทั้ง 7 ข้อ ซึ่งอาจเป็นเพียงบางมุมมองไม่ได้ครอบคลุมทั้งหมด แต่อยากให้ถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงของนักวิชาการเพื่อสังคมผู้ปฏิบัติเป็น หรือที่ผู้เขียนใช้คำว่า “คนคอเดียวกัน” นั้นเอง

บทสรุป

บทความนี้ได้เขียนขึ้นเพื่อเชื่อมโยงวิธีคิดและวิธีการทำงานของวิชาการรับใช้สังคม รวมทั้งได้นำเสนอกระบวนการและวิธีเรียบเรียงผลงานวิชาการรับใช้สังคมในการขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการจากข้อมูลที่มีในปัจจุบันและประสบการณ์โดยตรงของผู้เขียนเอง อย่างไรก็ตามยังคงยืนยันประโยชน์ของผลงานวิชาการรับใช้สังคมในทางตรงต่อกลุ่มเป้าหมาย และประโยชน์ที่ตามมาคือการสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการของอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษา โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนพลิกโฉมมหาวิทยาลัย (Reinventing university) ในกลุ่มของสถาบันอุดมศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและชุมชนอื่น จำนวน 41 แห่ง และสถาบันอุดมศึกษาที่พัฒนาเทคโนโลยีและส่งเสริมการสร้างนวัตกรรม (เพื่อชุมชน) อีกจำนวนหนึ่ง ที่ควรได้วางเข็มมุ่งของการนำองค์กรไปสู่เป้าหมายนั้นได้อย่างแท้จริง โดยมีสิ่งสำคัญคือกระบวนการพัฒนาอาจารย์ให้มีบทบาทเป็นนักวิชาการผู้ปฏิบัติเป็น และสร้างคนในชุมชนให้เป็นนักปฏิบัติการณ์ผู้มีความเป็นวิชาการมาถึง ณ วันนี้ระบบนิเวศของการทำงานวิชาการรับใช้สังคมภายใต้บริบทของประเทศไทย ได้เอื้อต่อการทำงานของอาจารย์และสถาบันอุดมศึกษาเพิ่มมากขึ้น หวังว่าวิธีคิดเชิงระบบในการทำงานและการใช้ประโยชน์ทางวิชาการของผลงานวิชาการรับใช้สังคมจะสร้างคุณค่าให้กับประเทศไทยได้ก้าวต่อไปอย่างมั่นคง

References

- Boon-Long, P. (2017). Academic courses for society: From SeS framework to research proposals. Bangkok: Knowledge Network Institute of Thailand. (in Thai).
- Boyer, E. L. (1990). Scholarship reconsidered: Priorities of the professoriate. The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching. New Jersey: Princeton.
- Kaewthep, K. (2016a). Socially-engaged scholarship: Concept & method. Bangkok: Knowledge Network Institute of Thailand. (in Thai).

- Kaewthep, K. (2016b). Socially-engaged scholarship: The writing of socially-engaged research article. Bangkok: Knowledge Network Institute of Thailand. (in Thai).
- Kaewthep, K. (2017). Academic courses for society: The writing of socially-engaged research article. Bangkok: Knowledge Network Institute of Thailand. (in Thai).
- Mingchai, C., Phromnoi, S, Na-Ranong, S, Boonyarittanon, N., & Intason, S. (2019). Research management system for area-based development: A lesson learn for quality enhancement. *Area Based Development Research Journal*, 12(4), 237–256. (in Thai).
- Opatpatanakit, A. (2014). Ecological system of Thai socially-engaged scholarship innovation platform at the golden age of Thai scholars. *Area Based Development Research Journal*, 6(6), 116–137. (in Thai).
- Opatpatanakit, A. (2021). Socially-engaged scholarship academic positions. Nakhon Ratchasima: Documents for the Academic Conference in Engagement Thailand 7th, 2 September 2021. (in Thai).
- Panich, V. (2013). *The scholarship of application systems development*. *Journal of Community Development and Life Quality*, 1(1), 1–7. (in Thai).